

MIRCEA VALEA

ROLAND SCHILLING

Reprimarea singeroasă a marii răscoale populare din 1784 a oferit nobilimii transilvănene noi prilejuri de a înăspri gradul de asuprire a țărănimii, de a adăuga vechilor abuzuri – care au dus la izbucnirea răscoalei – altele noi, drept pedeapsă pentru participarea la răscoală.

Spre deosebire de nobilimea din Transilvania, curtea de la Viena era interesată în crearea unei situații cât mai stabile pe plan intern, într-o vreme de nesfârșite războaie, pentru a evita noi răscoale țărănești, pentru ca țărănimea, principala masă de producători, să contribuie în mai mare măsură la sarcinile statului ¹⁾.

În scopul cunoașterii cât mai exacte a situației țărănimii din Transilvania, atât a condițiilor care au dus la izbucnirea marii răscoale, cât și a condițiilor create după răscoală, pentru o reglementare cât mai strictă a raporturilor dintre țărani și nobili, în așa fel încît să corespundă și intereselor curții imperiale habsburgice, autoritățile locale primesc dispoziții de a se întocmi conscripții urbariale amănunțite în toate satele cu populație dependentă și chiar în orașele mai mici – țiguri – unde exista asemenea populație ²⁾.

O parte însemnată a conscripțiilor care s-au păstrat pînă astăzi de pe cuprinsul județului Hunedoara, se află în arhiva istorică a Muzeului județean din Deva. Aceste conscripții au fost studiate cel dintîi de către Tr. Bălan ³⁾, în lucrarea de față, ne vom opri mai pe larg asupra conscripției urbariale referitoare la orașul Deva ⁴⁾.

Ca și celelalte conscripții hunedorene din anul 1785, conscripția privind orașul Deva se prezintă sub forma unui chestionar, cuprinzînd 9 întrebări legate de situația țăranilor și obligațiile lor față de stăpînii feudali. Aceste conscripții se întocmeau pe baza interogării unui anumit număr de „jurați”, reprezentanți ai diferitelor categorii de țărani dependenți din localitatea respectivă ⁵⁾.

În ceea ce privește Deva, diferite părți din teritoriul localității erau în posesia mai multor proprietari feudali. Principala calitate a orașului (în afară de cea pur administrativă de reședință a comitatului Hunedoara), era însă aceea de centru al domeniului cetății Deva, aflat în acea perioadă în stăpînirea familiei Haller. Stăpînul suprem al orașului Deva apare de obicei în documente sub numele de „Curia Halleriana”, sau, în limbajul țăranilor români, pur și simplu „Curtea”. De aceea, chiar și cei doi juzi ai orașului care figurează cei dintîi printre cei chestionați – judele primar Ioan Tártsai, precum și Zaharia Baciotă,

judele sâtesc (villicus), acesta ocupându-se probabil numai de problemele populației iobăgești – apar ca dependenți⁶⁾ ai Curții Haleriene din categoria de taxaliști. Au mai fost chestionați cu ocazia conscripției : Marian Curta, iobag al susnumitei Curți, Gh. Grozav, iobag al lui Fr. Matskássy, de asemenea Iosif Lung, Zaharie Timar, Ianăș Bitea, Sandor Budiu, Iștoc Ilincea, Ioan Timar.

În sfârșit, mai sînt amintiți printre persoanele interogate fără nici o mențiune specială (poate jeleri) și fără ca semnăturile lor să apară la sfârșitul documentului, următorii : Marian Suciu, Petru Străuț, Gh. Berar, Cădar Lasc, Mihai Cădar, Toader Giurgiu, Iuon Nandra.

Conscripțiile din anul 1785 prezintă un deosebit interes și pentru faptul că întrebările din chestionar sînt formulate în limba română, răspunsurile țăranilor sînt reproduse în original în aceeași limbă, prevăzute doar cu o traducere latinească sau maghiară. Această procedură se datorează pare-se dispozițiilor Curții imperiale, pentru a nu da posibilitate autorităților nobiliare de a denatura, prin abuz, situația existentă la fața locului. Firește, rezultatul scontat nu este atins totdeauna.

E curios că abia ultima întrebare – a noua – atinge o chestiune de principiu : problema provenienței populației dependente din oraș. Întrebarea, concepută pentru cercetarea situației din obișnuitele sate iobăgești, suna astfel : „**Lăcuitorii locului acestuia sînt iobagi de uric sau ba ?**”⁷⁾.

Și răspunsul : „**Lăcuitorii locului acestuia sînt mai mare parte oameni slobozi (libertini), numa v(r)o cîțiva sînt care s-au adus din sate iobagi**”. Mai departe, răspunsul țăranilor precizează că numai o singură familie, „**Lăcătușerii sînt iobagi moșteni de uric**” (haereditarii).

Autoritățile de la Viena, fie că mizau pe existența unei stricte reglementări a raporturilor feudale, așa cum era situația în Austria și, într-o oarecare măsură, în Ungaria, fie că bănuiau abuzurile practicate de nobilimea transilvăneană în cele mai diferite domenii, formulau adesea întrebări foarte amănunțite. Față de acestea, uneori răspunsurile țăranilor erau cu atît mai laconice, mai întii pentru că nobilii îi sileau să nu intre în amănunte⁸⁾, dar și pentru a da de înțeles că obligațiile lor față de stăpînul de pămînt nu se supun vreunei regui, ci doar bunului plac al acestuia. Cele de mai sus se pot ilustra elocvent în primele două întrebări. Astfel, la prima întrebare care se interesa de existența unor reglementări urbariale, țăranii răspund pe scurt că urbariul există numai între oraș și „Curte” și numai în ceea ce privește dijmele („în rîndul dijmelor”), fără să dea alte amănunte⁹⁾.

Foarte amănunțită este întrebarea a doua : „Dacă n-are urbarium, pe lingă contractuș sau legătură fac slujba cea iobăgească și iobagii și jelerii ? Cîtă vreme este acuma de cînd acest obicei s-au început sau au pășit la această legătură locu¹ (localitatea – N.N.), acesta cu domnii locului ? Nu-i așa dară că și pînă a se face acest urbarium sau contractuș au fost altele ? Și de au fost, ce feluri și cînd s-au început împlinirea datoriei acestui de-acum obicei ?”.

Față de această avalanșă de întrebări, răspunsul țăranilor e scurt dar edificator : „Iobagii și jelerii nu au ruptoare de slujbă ci cum îi cheamă, merg” („...nullum habent fixum robottas praestari modum, sed uti iubetur, serviunt)”¹⁰⁾.

Obligațiile iobagilor deveni față de diferiți stăpini feudali sint dezvoltate abia la întrebarea a treia. Este însă curios că, deși au fost interogate un număr destul de mare de persoane, iobagii taxaliști („care sintem tăxași la Curtea cea mare”), sint obligați să furnizeze informații despre alte categorii de țărani. Ei înșiși trebuie să plătească, după mărimea lotului („după măsura pământului”), între 2–6 florini renani, iar pentru locuință (de pe pământurile care le-au umplut curtea cu case) plătesc 30 florini, (aceeași monedă în limbajul locuitorilor este denumită uneori „zloți”, alteori „gărași” sau „florinți”). Iobagii aceiași „curți” în mod obișnuit 3 zile pe săptămână („dacă s-ar ține după obicei...”), dar în prezent sint siliți să practice diferite meșteșuguri, după bunul plac al stăpînului („din chedvelatu curții nu și-or făcut slujba ahaia pe toate săptămînile, fiind și oamenii meșteri”).

Alți stăpini feudali, ca Fr. Matskassy, au jeleri care slujesc două zile pe săptămînă. Despre iobagii acestuia nu se spune nimic, probabil intenționat, deși unul dintre ei – Grozav Gheorghe – figurează printre cei chestionați. Aceeași situație nereglementată domnește și pe alte proprietăți: „Iobagii domnului Vereș Lasc slujesc la vreme de lipsă mai mult, de alteori mai rămîn” (**urgentiori tempore plus, deinde minus praestant**).

În sfîrșit, iobagii văduvei lui Iosif Vajda: „**A Văidoaii iobagi nu au ruptoare ci cum îi cheamă, merg**”¹¹).

Deosebit de importantă pentru o putere de stat care intenționează să reglementeze relațiile feudale era întrebarea a patra, care se referea la condițiile materiale și situația locuitorilor: „**Ce feliuri de venituri și dobinzi are locul și hotarul acesta, sau iară ce feliuri de pagube sau scăderi și lipsă au obișnuit a ajunge locul și hotarul acesta ?**”¹²).

În realitate, această întrebare va fi fost formulată mult mai amănunțit, fiindcă răspunsurile locuitorilor cuprind nu mai puțin de 26 puncte, pe care nu le putem reproduce aici. Nici nu se poate ști întotdeauna ce cuprindeau toate aceste puncte și anume în acele cazuri în care răspunsurile sint scurte: „Nimica”, „Este”, „Între lipsă”, „În haznă”, „Între hazne” etc.

Ceea ce trebuie să remarcăm aici este că autoritățile nobiliare nu s-au mulțumit să-i silească pe locuitori de a face declarații incomplete, dar au mers pînă acolo încît au operat modificări și ștersături în textul conscripției deja întocmite.

Astfel, la punctul 4 (nu se știe la ce se referea)¹³), răspunsul original – „**între lipse**”, a fost șters și alături s-a scris „**este**”. Mai departe, la punctul 10, referitor la posibilitățile de valorificare a fructelor și legumelor pe piață, în răspunsul original: „**pometuri și grădini de legumi de neguțătorit nu avem**” – ultimele două cuvinte s-au șters, înlocuindu-se prin „**sint**”. La punctul 6, legat de vechea și arzătoarea problemă a țăranilor iobagi – procurarea lemnului din „curături”, răspunsul original: „Nimica”, a fost înlocuit prin cuvintele „**Pădure destulă de foc**”.

În sfîrșit, locuitorii își precizează încă o dată dificultățile în capitolul „Măleficia”. La punctul 4, locuitorii se plîng că „pășunea îi cam strîmță, că locurile mai bune le oprește Curtea, pe dealuri nu să face iarbă”. De asemenea la punc-

tul 5, se reia problema lemnelor : „Lemne de foc nu avem, dară cerăt îi slobod ce-i mincat” (**liberae lignationes**). Toate aceste pasaje din textul conscripției, au fost șterse ¹⁴⁾.

Un important obiectiv al reglementării urbariale preconizate de Curtea de la Viena, era delimitarea strictă a sesiilor iobăgești. Bunul plac care domnea și în această privință în Transilvania este dezvăluit cu ocazia întrebării a 5-a : „Cîte și ce feluri de fărdașe de arat și de semănat are o gazdă întreagă ?”. Răspunsul este cit se poate de clar : „Pentru că în locul acesta, locuri iobăgești dischilinite nu or fost (**dinstinctae sessiones non existunt**), nu sã poate ști o gazdă întreagă cit pãmînt are și ține” ¹⁵⁾.

Atunci cînd nu sînt siliți sã procedeze altminteri, lăcuiitorii sînt consecvenți în răspunsurile lor în acele cazuri în care conscriptorii reiau aceeași chestiune cu diferite prilejuri. Astfel, la întrebarea a 6-a, în care li se cere sã spunã „cîte slujbe au făcut pînã acuma o gazdă întreagă și cu cîte vite trãgãtoare” (aceste amănunte erau iarăși importante pentru proiectarea unei noi reglementări urbariale), ei subliniazã : „**De rîndul slujbii, ruptoarea aleasã nu au fost** (nulla regulatio existit), **precum am rãspuns subț al doilea punctum...**” ¹⁶⁾.

În mai multe sate hunedorene, unii stãpîni de pãmînt nu țineau seama de timpul pe care-l pierdeau țãranii iobagi în strãbaterea distanței de acasã pînã la locurile de muncã și înapoi, la socotirea zilelor de robotã efectuate ¹⁷⁾. În această privință, situația din Deva era ceva mai bunã : „...Fiindu-ne slujba în loc, despre vremea mersului și a întorsului nu am avut pricinã” (nullam habuimus controversum) ¹⁸⁾.

Cea mai lungã serie de probleme le ridicã întrebarea a 7-a, referitoare la obligațiile în naturã și în bani : „Dau locuitorii de aicea domnilor locului a noua ? Dacã dau, din ce feliuri de venituri crescute din pãmînt și averi o dau aceea ? Și de citã vreme ? Și este în obicei această a noua și pe la alte domnii în această cinstitã varmeghie ? Afarã de această ce au obișnuit pînã în ziua de azi sã dea pe un an iobagiul domnu-sãu în rîndul altor feliuri de daruri ? Și mai ales darurile acelea, acar în bani, acar în altceva din ce or stãtut ?

De data aceasta, nici locuitorii nu mai ezitã de a rãspunde pe larg la orice amãnunt, aducînd chiar detalii pe care autorii conscripției nici nu le cereau. Din declarațiile lor spicuim :

„Pe sama Curtii dãm din zece clãi de griu una, din zece mãsuri de cucuruz alta, din vin iarã a zecelea ; așîșdelea din cînepã și din fuioare și din sãmînță și din mazãre, alac și din toate helea fãrã fin ; din miei și iezi a zecelea, au de nu sã deplinesc, doi creițari de unu, din porci nu dãm și din stupi pentru cã nu avem. De-asupra, de dijmã de panã (titulo pennatici), din vin de toatã povara cîte o cupã, din tãt carul de griu doi znopi și un creițar la stoguri de cucuruz de fiștecure gazdã...”. Trecînd abia acum la obiectul întrebării, în legãturã cu noua, rãspunsul precizeazã cã „a nouãlea nu dãm nici pe sama clerului, nici aiurilea în rînd de dijme au a nouãlea...” (nonam nec clerorac aliis praestamus). Urmeazã noi amănunte în legãturã cu vechimea unor obligații, precum și informații privind situația iobagilor de pe alte moșii. „Deva rîndul dijmelor, așã ne-am pomenit, darã plata pentru panã s-au început înaintea ahelea cu

28 de ani. Iobagii încă dau dijmă, dar alt feliuri de daruri nu dau ; în această cinstită varmeghie* la alte domnii ce obicei este nu știm, fără numai a domnului Măicași jeleri dau dijmă din griu și din cucuruz ; a celorlalți să iartă ca să se poată ține mai bine (sic), a jupinesii Văidoaie jeleri își țin pământuri cu dijmă de la curte, pentru aceea domnesa (jupinesii – N.N.) nimic nu dau !" 19).

Cu întrebarea a opta, referitoare la sesiile pustii – care, după spusele locuitorilor, pe cuprinsul Devei nu existau ²⁰⁾ și cu întrebarea a noua, pe care am analizat-o în prima parte a lucrării noastre – se încheie și conscripția urbarială a orașului Deva. Conscripțiile întocmite în anul 1785 constituie mărturii dintre cele mai prețioase, fiindcă cuprind relatări ale țăranilor înșiși despre propria lor situație, exprimate în limbajul simplu, direct și în același timp pitoresc popular, cu toate lacunele inevitabile pe care le au și documentele de acest fel, datorate obișnuirilor constrîngerii exercitate de autoritățile nobiliare asupra locuitorilor. Ele ofereau un tablou suficient de complet al raporturilor feudale existente în Transilvania pentru ca pe baza lor să se întocmească o reglementare urbarială.

Curtea de la Viena nu a mai efectuat însă o astfel de reglementare, în primul rînd din cauza opoziției neîncetate a nobilimii, chestiunea fiind aminată pentru secolul următor, chiar și atunci în conformitate cu interesele „domnilor de pământ” ²¹⁾. Această situație va menține nestins spiritul de revoltă al maselor țăărănești, culminînd cu marea înclăștare revoluționară de la 1848.

N O T E

1. *Istoria României*, III, p. 795.
2. Nu se știe dacă porunca împărească a fost dusă la îndeplinire în întreaga Transilvanie. În orice caz, pînă în prezent nu se cunosc conscripții de acest fel decît din comitatele Hunedoara, Turda și Solnocul de mijloc. Vezi E. Csetri, **Conscripțiile urbariale ale satului Chiochiș**, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj” (A.I.I.C.), VII, 1964, p. 240.
3. Tr. Bălan, **Relații feudale în comitatul Hunedoarei după răscoala lui Horia**, în „Apulum”, VII/I, 1968, pp. 577–584.
4. Dintre studiile consacrate analizei amănunțite a conscripțiilor unei singure localități, vezi în special D. Prodan, **Toplița la 1785**, Cluj, 1947 și recent E. Csetri, **loc. cit.**, mai ales pp. 248–251. La cea de a doua lucrare vom face unele referiri cu titlu de comparație.
5. **Relatio conscriptionis urbarialis in oppido Deva**, die 13-tia M. Maij 1785 inchoatae 20-ma et 21-ma continuatae et peractae. Arh. Muz. Deva, nr. 313.
6. Cf. D. Prodan, **Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII–XVIII**, în „A.I.I.C.”, IV, (1961), p. 219.
7. Arhivele Muz. Deva, nr. 313, f. 5. Pentru înțelegerea optimă a textului original, nu am reprodus nici ortografia maghiarizată (cf. I. Frățilă – I. Jivan, în volumul de față, supra), dar nu am adoptat nici „literaturizarea excesivă” (cf. Csetri, loc. cit.). Sistemul nostru corespunde cu cel din L. Boteran – C. Enea, supra.
8. Cf. *Istoria României*, III, pp. 795–796. Vezi și Gh. Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei, Sibiu, 1889, vol. I, p. 562.
9. Arhiva muzeului Deva, nr. cit. f. 1.
10. Ibidem, pe verso.
- *) Din ung. kedvelet – dorință, plăcere.

11. Ibidem, loc. cit. și f. 2. ,
12. Arhiva muz. Deva, nr. 317 ff. 2-3.
13. În cazul satului Ciocîș-Gherla, acest punct se referea la pășuni. Vezi E. Csetri, loc. cit., p. 249.
14. Arhiva muz. Deva, nr. 313, f. 3, **pe verso**.
15. Ibidem. La E. Csetri, **loc. cit.**, p. 250, cunoscutul termen popular „fărdaș” este transcris greșit, „jerdaș”. Vezi și T. Bălan, loc. cit., p. 579.
16. Ibidem sqq.
17. A se vedea în acest sens, de exemplu, **Conscripția satului Cristur**, Arh. muz. Deva, nr. 124.
18. Ibidem, nr. 313, f. 4.
19. Ibidem, și pe verso. Locuitorii din Chiochiș, referindu-se exclusiv la nonă, răspund scurt : „A noua nu dăm, nici știm în această cinstită varmeghie”.
- **) Varmeghie (din ung. vármegye) – comitat, județ, ținut.
20. Ibidem, f. 5.
21. **Istoria României**, III, loc. cit.

LE RECENSEMENT DE DEVA DE 1785

R é s u m é

Les auteurs analysent l'un des recensements de 1785, conservé dans les archives historiques du Musée de Deva. Ils soulignent le manque de toute réglementation, autant les obligations féodales que la superficie des lots des paysans asservis ne dépendant que du bon plaisir des propriétaires fonciers.